Zijn creatieve accounting-methoden ethisch aanvaardbaar?

Een onderzoek bij accounting en niet-accountingstudenten

Xavier Gabriëls en Patsy Van de Wiele

SAMENVATTING In dit artikel gaan we op zoek naar de ethische oriëntatie en de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van creatieve accountingtechnieken bij studenten. De toepassing van creatieve accountingtechnieken gebeurt binnen de letter van de wet en onderscheidt zich als zodanig van fraude. Nochtans kan 'creative accounting' het beeld dat de jaarrekening schetst van een onderneming, vertekenen. Accountingstudenten blijken 'creative accounting' minder aanvaardbaar te achten dan niet-accountingstudenten. In tegenstelling tot eerder onderzoek vinden wij echter geen meningsverschil tussen mannen en vrouwen. Bovendien stellen we vast dat accountingstudenten de verantwoordelijkheid voor de toepassing van 'creative accounting' eerder bij de accountant of auditor dan bij de manager leggen, maar tegelijkertijd een belangrijke rol zien weggelegd voor de regulerende instanties.

1 Inleiding

Dit artikel beoogt het ethisch besef en de houding van zowel accounting- als niet-accountingstudenten tegenover creatieve accountingtechnieken te onderzoeken. Creatieve accountingtechnieken zijn in principe niet illegaal en investeerders kunnen soms zelfs baat hebben bij de toepassing ervan, bijvoorbeeld indien zij hierdoor een constant dividend ontvangen. Desalniettemin geven deze technieken niet de reële situatie weer, waardoor ze de gebruikers van financiële staten ook kunnen misleiden en bijgevolg als onethisch beschouwd kunnen worden. Recente accountingschandalen bevestigen des te meer het belang van een ethische gedragscode bij het opstellen van de jaarrekening. Doorgaans lag het gebruik van creatieve accountingmethoden om schulden te verbergen en investeerders te misleiden door het rapporteren van overdreven winsten, aan de oorzaak van deze schandalen.

Prof. dr. X. Gabriëls is als docent verbonden aan Ehsal Brussel en als gastdocent aan de Universiteit Antwerpen. Hij verricht onderzoek naar Management Accounting & Informatiesystemen.
Prof. dr. P. Van de Wiele is als docente verbonden aan Ehsal Brussel. Haar onderzoeksinteresses zijn vrijwillige financiële verslaggeving en falingspredictie.

Naser (1993) definieert het begrip 'creative accounting' als volgt:
'(1) the process of manipulating accounting figures by taking advantage of the loopholes in accounting rules and the choices of measurement and disclosure practices in them to transform financial statements from what they should be, to what preparers would prefer to see reported, and
(2) the process by which transactions are structured so as to produce the required accounting results rather than reporting transactions in a neutral and consistent way.'

Jameson (1988) omschrijft 'creative accounting' als:
'… a process of using the rules, the flexibility provided by them and the omissions within them, to make financial statements look somewhat different from what was intended by the rule. It consists of rule-bending and loophole-seeking.'

Het dient bijgevolg duidelijk te zijn dat het slechts een dunne lijn is die de legale toepassing van creatieve accountingtechnieken scheidt van fraude. De noodzaak aan een goede en rechtvaardige ethiek bij het

correct aanwenden van de mogelijkheid tot flexibiliteit bij het opstellen van de jaarrekening, komt hier dan ook naar voren. Wereldwijd kunnen er echter diverse collectieve ethische referentiekaders teruggevonden worden, zodat men hier onmogelijk een globaal oordeel over kan vellen. Dit zou immers impliceren dat men zou kunnen oordelen welke principes beter zijn dan andere (Loeb, 1978).
De recente toename van het belang van 'fair value accounting', waardoor het management genoodzaakt wordt om op basis van expertise een 'fair value' te schatten voor diverse activa-elementen, benadrukt nogmaals het belang van een degelijk ethisch referentiekader. Aangezien de studenten van vandaag de managers en accountants van morgen zijn, is onderzoek naar het ethisch besef bij hen van belang om, indien nodig, tijdig bijsturende maatregelen te kunnen nemen. Zo zouden onderwijsinstellingen, indien nodig, hun curricula kunnen bijsturen, of bevestiging ontvangen omtrent de geschiktheid van hun huidig programma. Controleorganen kunnen bijkomende informatie bekomen omtrent de oorzaken van onethisch gedrag en passende maatregelen treffen. Investeerders zouden bijkomende ethische gedragscodes kunnen vragen alvorens sommige projecten te financieren. In wat volgt schetsen we eerst de aanverwante literatuur en het theoretisch kader waarin dit onderzoek zich situeert. Vervolgens geven we toelichting bij de onderzoeksmethode en de hypothesen. Ten slotte bespreken we de resultaten van het onderzoek en we ronden af met een besluit.

2 Eerder empirisch onderzoek en theoretisch kader

2.1. Empirisch onderzoek

De relatie tussen accounting en ethiek heeft in het verleden reeds aanleiding gegeven tot diverse empirische studies. Ons onderzoek is wellicht het meest verbonden met dat van Elias (2002), waarin het verband wordt gelegd tussen ethische oriëntatie en de ethische visie op 'earnings management' zoals deze wordt waargenomen bij accountants, academici en studenten. Waar het onderzoek van Elias (2002) zich richt op 'earnings management', gaan wij echter uit van het ruimere concept 'creative accounting'[1] waarbij het niet enkel gaat over winstmanipulaties, maar over het geheel van accountingmanipulaties zoals bedoeld in de definities van Naser (1993) en Jameson (1988). Bovendien hebben onze respondenten recent in de media kunnen volgen hoe accountingschandalen ook in eigen land hebben geleid tot het faillissement van onder andere Sabena of Lernout & Hauspie met desastreuze gevolgen voor werknemers of gedupeerde aandeelhouders. Onderzoek rond 'creative accounting' werd uitgevoerd door Blake et al. (2000) waarin aan kredietverleners financiële staten werden voorgelegd die werden opgesteld hetzij volgens de meest gunstige, hetzij volgens de minst gunstige waarderingsregels. Het onderzoek toonde aan dat 'creative accounting' wel degelijk een invloed heeft op de beslissing om al dan niet kredieten toe te staan. Breton en Taffler (1993) legden aan financiële analisten de financiële staten voor van twee ondernemingen, waarvan er één op verschillende plaatsen zichtbaar vertekend werd door 'creative accounting'. Opvallend genoeg werd hiervoor door de analisten nauwelijks gecorrigeerd bij de berekening van een aantal ratio's die zij in hun dagelijkse praktijk hanteren. Zij die wel een correctie doorvoerden, hadden doorgaans meer ervaring dan de anderen.

Daarnaast sluit de huidige studie onmiddellijk aan bij de literatuur rond ethisch gedrag en ethische perceptie in het algemeen bij accounting- en niet-accountingstudenten. Fulmer en Cargile (1987) stelden vast dat accountingstudenten die in hun opleiding geconfronteerd werden met een professionele ethische code of deontologie, een sterkere ethische visie hebben op het bedrijfsgebeuren dan anderen. Nochtans gaat het daarbij eerder over perceptie dan over werkelijk gedrag. Cohen et al. (1998) toonden zowel verschillen aan tussen mannen en vrouwen, als tussen accounting- en niet-accountingstudenten aangaande ethische perceptie. Vrouwen blijken volgens dit onderzoek bepaald gedrag minder snel als ethisch aanvaardbaar te beschouwen dan mannen. Anderzijds houden accountingstudenten er in sommige gevallen sterkere ethische principes op na dan niet-accountingstudenten, al is dit verschil minder uitgesproken dan het verschil tussen de geslachten. Gelijkaardige resultaten werden gevonden door Jeffrey (1993) en Landry et al. (2004). Anderzijds vonden Laczniak en Inderrieden (1987) en Barnett et al. (1994) geen verband tussen ethische visie en studierichting. De onderzoeksresultaten zijn wat dit betreft dus niet eenduidig. Cohen et al. (2001) onderzochten verder de mogelijke invloed van de opleiding op de ethische perceptie door een vergelijking te maken tussen eerste- en laatstejaarsstudenten, maar stelden geen verschillen vast. Professionele accountants daarentegen hanteerden wel een strengere ethische norm dan de studenten in dit onderzoek, wat suggereert dat praktijkervaring belangrijker kan zijn bij de vorming van de ethische perceptie dan opleiding. Eerder hadden Okleshen en Hoyt (1996) vastgesteld dat verschillen in ethische

oriëntatie tussen studenten uit de Verenigde Staten en studenten uit Nieuw-Zeeland vervagen indien men enkel studenten vergelijkt die een cursus rond ethiek hebben gevolgd in hun opleiding. In hetzelfde onderzoek werd ook aangetoond dat vrouwen minder tolerant zijn tegenover onethisch gedrag dan mannen. Andere onderzoekers lijken dit te bevestigen. Ritter (2006) vond niet alleen een verband tussen geslacht en persoonlijke integriteit en ethiek, maar zag in een experimentele situatie bovendien dat een specifieke opleiding rond bedrijfsethiek meer effect had bij vrouwelijke dan bij mannelijke deelnemers. Dit contrasteert met Luthar en Karri (2005), die vaststelden dat opleiding eerder een invloed had op mannelijke studenten. Hoewel ook hier een strengere ethische norm werd gevonden bij vrouwen, werd het verschil tussen de geslachten minder groot nadat de studenten een opleiding rond bedrijfsethiek hadden gevolgd. Ook bij studenten met beroepservaring heeft het geslacht minder invloed op ethische keuzes.

2.2. Theoretisch kader

De vierde richtlijn van de voormalige EEG bepaalt dat de financiële staten bovenal een 'true and fair view' van de financiële positie van de onderneming dienen weer te geven. Wat deze notie 'true and fair' concreet inhoudt, wordt echter niet verder gespecificeerd (Bromwich en Hopwood, 1983). In bepaalde exceptionele situaties zou men volgens de vierde richtlijn bovendien moeten afwijken van de vooropgestelde regels indien dit de 'true value' van de onderneming ten goede zou komen (Alexander, 1993), hetgeen uiteraard de mogelijkheid biedt tot manipulatie (Nobes en Parker, 1988). En hoewel een accountant uiteraard deze flexibiliteit kan aanwenden binnen het wettelijke[2] vastgelegde kader, is de lijn tussen fraude en creativiteit vaak zeer dun. Afgezien van enig ethisch oordeel omtrent de al dan niet aanvaardbaarheid van creatieve accountingtechnieken, dient het duidelijk te zijn dat deze technieken de waarheid vertekenen. De situatie wordt niet voorgesteld zoals ze is, maar zoals men wil dat ze waargenomen wordt. Het probleem is dat gebruikers van de jaarrekening vaak niet over de nodige expertise beschikken om deze technieken te doorzien, waardoor deze technieken op lange termijn de integriteit van financiële rapportering bedreigen.

Waarom wordt er dan in de praktijk toch gebruik gemaakt van creatieve accountingtechnieken?

Zoals boven reeds vermeld, kan gesteld worden dat creatieve accountingtechnieken doorgaans toegepast worden om evenwel binnen de letter van de wet de reële situatie van de onderneming te vertekenen. Aanvankelijk namen managers echter ook hun toevlucht tot 'creative accounting' om enkele van de nadelen die inherent zijn aan 'historical cost accounting' te kunnen omzeilen en aldus toch een correcte weergave van het 'getrouw beeld' van de onderneming te kunnen schetsen (Jameson, 1988). Zo is de traditionele accountingmethode niet geschikt om adequate 'forecasting'-informatie te leveren om zodoende een inzicht te (kunnen) verwerven in de toekomst van de onderneming. Hier dient echter wel opgemerkt te worden dat de recente evolutie in de richting van fair value accounting en de invoering van de IFRS-standaarden dit hiaat in de accountingregulering grotendeels opvangen. Daardoor ligt de nadruk opnieuw op onze oorspronkelijke interpretatie van 'creative accounting' als een afwijking van de reële situatie en dus van het getrouwe beeld van de onderneming, zonder de letter van de wet te overtreden, maar door gebruik (misbruik) te maken van keuzemogelijkheden. Griffiths (1988) stelt bijvoorbeeld dat een groot deel van 'creative accounting' toegespitst is op 'income smoothing' om onnodige alarmerende reacties te vermijden en '… to tailor the demands of the stock market'. Een onderneming die elk jaar stijgende resultaten kan voorleggen, zal immers beter gewaardeerd worden dan een concurrent die niet steeds stijgende resultaten rapporteert, alhoewel beide ondernemingen over een langere tijdspanne genomen misschien wel dezelfde globale resultaten gerealiseerd hebben. Het afwenden van volatiliteit en onzekerheid blijkt dan ook een belangrijke reden om tot het aanwenden van creatieve accountingtechnieken over te gaan (Goodfellow, 1988; Naser, 1993; Jameson, 1988). Anderzijds kunnen resultaten ook 'gunstiger' voorgesteld worden om externe financiering te bekomen of slecht management te verbergen. Indien de bonus van de manager gebaseerd wordt op financiële prestaties, kan dit ook een incentive zijn om de resultaten te manipuleren. In dit kader kan ook 'big bath accounting' vermeld worden, waarbij in het geval van verlies de resultaten meteen zo slecht worden voorgesteld dat het jaar daarop een sterke groei kan worden gerapporteerd. Een nieuwe CEO zou deze techniek bijvoorbeeld kunnen gebruiken om verliezen aan beslissingen van zijn voorganger toe te rekenen en toekomstige groeicijfers veilig te stellen (Stolowy en Breton, 2004). Dergelijke praktijken worden ook aangemoedigd door een bonussysteem dat niet gerelateerd is aan de omvang van het verlies, maar wel aan de groei van het resultaat ten opzichte van het vorige jaar. Bij fusies en overnames kan 'creative accounting' aangewend

worden voor 'window dressing'-doeleinden (Walton, 2001; Griffiths, 1988; Bildersee en Kahn, 1987).
Maar afgezien van de redenen waarom managers hun toevlucht nemen tot creatieve accountingtechnieken, die doorgaans zelfs niet illegaal zijn, kan men zich afvragen tot op welke hoogte de toepassing ervan als ethisch kan worden beschouwd. Hierbij dient men in de eerste plaats te kijken naar de gebruikers van de jaarrekening die mogelijkerwijze schade kunnen ondervinden van de toepassing van deze technieken, die leiden tot een vertekening van het getrouwe beeld. In dit opzicht stelt Griffiths (1988) dat accountants, naast het bieden van een getrouw beeld van de onderneming, in de eerste plaats de opdracht hebben om haar continuïteit te verzekeren, en als dit het gebruik van creatieve accountingtechnieken vereist, dan is dit maar zo. Uiteraard dient het gebruik van deze technieken met mate te gebeuren en zouden de gebruikers toch tot op zekere hoogte moeten weten dat 'creative accounting' toegepast werd. Lijnrecht hier tegenover stelt Naser (1993) dat 'the extent to which any accounting system is to be considered acceptable, depends on its ability to counter any attempts to adopt creative accounting.' Jameson (1988) wijst dan weer op het dilemma waarmee de accountant ongetwijfeld elke keer opnieuw geconfronteerd wordt: dient hij de informatie weer te geven die 100 procent zeker en volledig verifieerbaar is, of dient hij deze die het meest van belang is voor de uiteindelijke gebruiker te vermelden? Eigenlijk komt de notie van het 'getrouw beeld', dat bepaalt om indien mogelijk 100 procent verifieerbare gegevens te rapporteren voor zover deze een goede weerspiegeling zijn van de economische realiteit, aan dit dilemma tegemoet. In dergelijke situaties komt de noodzaak aan een goede en rechtvaardige ethiek naar voren, wat niet impliciet betekent dat telkens enkel de letter van de wet gevolgd dient te worden. Het gaat hier eerder om een kritisch oordeel over de correctheid van de wet in een bepaalde situatie en de ethische en morele principes die aan de grondslag van deze wet liggen, dan om het blindelings naleven van deze wet. Spijtig genoeg bestaan er geen specifieke richtlijnen die ethisch van onethisch gedrag kunnen onderscheiden. Ieder individu dient immers binnen zijn eigen referentiekader te bepalen wat voor hem of haar al dan niet ethisch verantwoordbaar is. Men kan dan enkel oordelen of dit individueel ethisch oordeel aanvaardbaar is binnen het collectief begrip van 'goed' en 'kwaad' binnen de maatschappij waarin men leeft, de beroepsethiek en de wet. Wereldwijd kunnen er echter zo diverse collectieve ethische referentiekaders teruggevonden worden, zodat men hier onmogelijk een globaal oordeel over kan vellen. Natuurlijk dienen de beroepsorganisaties een passende ethiek voor het beroep dat ze vertegenwoordigen, uit te werken en dient deze ethiek ook steeds aangepast te worden aan de dynamiek waaraan hun vakgebied onderhevig is (Jameson, 1988). Ook kan deze ethiek uitgebouwd worden tijdens de studies, waarbij de ethiek die gehanteerd wordt door het onderwijzend personeel met betrekking tot de leerstof – die de persoon in kwestie later zal nodig hebben in zijn professionele omgeving – uiteraard van enorme betekenis kan zijn nadien (Loeb, 1994). Een adequate en correcte ethiek blijkt dan ook onontbeerlijk te zijn voor de accountant en de manager om de hun geboden flexibiliteit op een ethisch verantwoorde manier te benutten. Keuzes maken behoort tot de persoonlijke vrijheid van elk mens, maar men dient echter steeds oog te hebben voor de mogelijke gevolgen van deze keuzes en bereid te zijn de gevolgen hiervan te dragen. Zo beïnvloedt 'creative accounting' bijvoorbeeld het beslissingsproces en bijgevolg dus ook de prijszetting, waarbij incorrecte informatie kan leiden tot ongeoorloofde ontslagen, of het investeren in onsuccesvolle beleggingen door de kleine investeerder (Griffiths, 1988).

3 Onderzoeksmethode

In 2005 werden 78 masterstudenten handelswetenschappen in de afstudeerrichtingen accountancy en bedrijfsmanagement aan een Belgische hogeschool bevraagd om zo meer inzicht te verwerven in hun ethische perceptie enerzijds en hun visie op 'creative accounting' anderzijds. De studenten accountancy werden in de opleiding reeds geconfronteerd met deontologie van het accountantsberoep op het moment dat de vragenlijst werd voorgelegd. De studenten bedrijfsmanagement daarentegen volgden enkel een algemene cursus ethiek. In navolging van eerder onderzoek werd een tweedelige vragenlijst opgesteld waarin de studenten moesten aangeven op een Likert-schaal van 1 (helemaal niet akkoord) tot 5 (helemaal akkoord) in welke mate zij het eens of oneens waren met bepaalde uitspraken. De vragenlijst kan teruggevonden worden in Appendix A. Het eerste deel van de vragenlijst was gebaseerd op Forsyth (1980) en bestond uit 20 vragen die toelieten om 2 scores te berekenen, die peilden naar de mate van 'idealisme' en 'relativisme'.[3] Idealisme verwijst daarbij naar iemands gedrag aangaande de gevolgen van zijn/haar acties en hoe deze gevolgen anderen beïnvloeden. Iemand met een hoog idealisme gelooft dat ethisch gedrag positieve gevolgen heeft en dat het altijd verkeerd is om anderen schade te berokkenen.

Relativisme verwijst naar de mate waarin universele morele waarden en regels verworpen worden. Iemand met een hoog relativisme gelooft dat ethisch gedrag eerder afhankelijk is van specifieke omstandigheden dan van een absoluut moreel principe. Hetzelfde instrument werd in vergelijkbaar onderzoek gebruikt door Barnett et al. (1994) en Elias (2002). De validiteit ervan werd eveneens aangetoond in andere studies door onder meer Arrington en Reckers (1985), Douglas en Schwartz (1999), Shaub et al. (1993) en Douglas et al. (2001) (zie Radtke, 2004). Het tweede deel van de vragenlijst bestond uit 18 vragen die het standpunt peilden van de studenten tegenover creatieve accountingtechnieken, de verantwoordelijkheid voor de toepassing hiervan en welk signaal de ondernemingen hierbij uitzenden naar de gebruikers van de jaarrekening. De antwoorden op de eerste 15 vragen werden verwerkt tot een score die aangeeft in hoeverre de student de toepassing van creatieve accountingtechnieken als ethisch gedrag aanvaardt of verwerpt. Hoewel alle studenten door hun opleiding vertrouwd zijn met financial accounting, werd bij aanvang van het onderzoek het begrip 'creative accounting' duidelijk gedefinieerd zonder dat daarbij door de onderzoeker enig ethisch oordeel werd uitgesproken. De Cronbach's alpha voor deze 'creative accounting'-score bedraagt 73 procent, wat wijst op voldoende betrouwbaarheid van de gehanteerde score. De twee volgende vragen handelen dan over de verantwoordelijkheid van respectievelijk de manager en de wetgever voor de toepassing van creatieve accountingtechnieken. Ten slotte werd nog een vraag toegevoegd die peilde naar het signaal die de onderneming hiermee geeft aan de gebruikers van de jaarrekening.

Eerder onderzoek suggereerde reeds verschillen in ethische percepties tussen mannen en vrouwen of tussen studenten uit verschillende afstudeerrichtingen (bijvoorbeeld Cohen et al., 1998 of Landry et al., 2004). Aansluitend willen wij in dit onderzoek nagaan of deze verschillen ook bevestigd worden voor de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van 'creative accounting' nadat een aantal accountingschandalen recent aandacht kregen in de nationale en internationale media.

Hypothese 1: Er is een significant verschil in de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van 'creative accounting' tussen accounting- en niet-accountingstudenten.

Op basis van eerder onderzoek verwachten we dat accountingstudenten 'creative accounting' minder gemakkelijk aanvaarden dan niet-accountingstudenten (Fulmer en Cargile, 1987; Cohen et al., 1998; Landry et al., 2004). Hoewel door sommige onderzoekers geen significant verschil gevonden werd (Laczniak en Inderrieden, 1987; Barnett et al., 1994), verwachten we dat accountingstudenten zich meer bewust zijn van de mogelijke impact van 'creative accounting', wat tot een sterker ethisch besef op dit vlak kan leiden.

Hypothese 2: Er is een significant verschil in de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van 'creative accounting' tussen mannen en vrouwen.

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat mannen en vrouwen verschillende ethische oriëntaties vertonen in het algemeen (bijvoorbeeld Cohen et al., 1998; Landry et al., 2004), waarbij vrouwen doorgaans een strengere ethische norm hanteren dan mannen. Wij verwachten hetzelfde verschil dus ook inzake 'creative accounting'.

Hypothese 3: Er is een significant verband tussen de algemene ethische oriëntatie van de student en diens ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van 'creative accounting'.

In navolging van Elias (2002) verwachten we dat de verschillen in ethische oriëntatie zich vertalen naar de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid 'creative accounting'. Elias (2002) stelde vast dat personen met een hoog idealisme een strenger ethisch oordeel hebben over 'earnings management', terwijl personen met een hoog relativisme 'earnings management' gemakkelijker lijken te aanvaarden.
Ten slotte peilen we de verantwoordelijkheid voor de toepassing van 'creative accounting'-technieken en het signaal dat ondernemingen hierbij uitzenden aan de gebruikers van de jaarrekening.
Aangezien de scores niet normaal verdeeld zijn, opteren we voor niet-parametrische testen om te onderzoeken of de gemiddelde scores significant verschillen volgens geslacht, afstudeerrichting of ethische oriëntatie.

4 Bespreking van de onderzoeksresultaten

In tabel 1 (zie blz. 536) worden de gemiddelde scores weergegeven voor accounting- versus niet-accountingstudenten en voor mannen versus vrouwen. Met behulp van een Mann-Whitney-U-test worden significante verschillen aangeduid. Ten eerste blijkt er een significant verschil te bestaan in algemene

Tabel 1 Gemiddelde scores voor accounting- versus niet-accountingstudenten en mannen versus vrouwen

	Groep (n=aantal respondenten)			
Score	**Accounting (n=33)**	**Niet-accounting (n=45)**	**Mannen (n=36)**	**Vrouwen (n=42)**
Idealisme (min.=10 - max.=50)	36.45***	32.71***	34.78	33.88
Relativisme (min.=10 - max.=50)	33.00*	34.60*	33.50	34.29
'Creative accounting' (min.=15 - max.=75)	45.24***	51.20***	50.19	47.38

***p<0.01 **p<0.05 *p<0.1

ethische oriëntatie naargelang de afstudeerrichting. Hiermee bevestigen we de bevindingen van Fulmer en Cargile (1987), Cohen et al. (1998), Landry et al. (2004) en Jeffrey (1993). Ten tweede stellen we vast dat accountingstudenten de toepassing van 'creative accounting' minder aanvaardbaar vinden dan niet-accountingstudenten en wordt hypothese 1 dus bevestigd. We vinden echter geen significant verschil tussen mannen en vrouwen. Dit verwerpt niet alleen hypothese 2, maar staat bovendien lijnrecht tegenover de resultaten uit eerder onderzoek waarin werd vastgesteld dat vrouwen doorgaans een strenger ethisch oordeel uitspreken dan mannen (Cohen et al. (1998); Okleshen en Hoyt (1996); Ritter (2006); Luthar en Karri (2005)). Dit geldt dus niet voor onze respondenten.

Om na te gaan of er een verband is tussen ethische oriëntatie en de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van 'creative accounting', vergelijken we de gemiddelde 'creative accounting'-score die gemeten werd bij studenten met een hoog idealisme met de gemiddelde score die gemeten werd bij studenten met een laag idealisme. Op dezelfde wijze vergelijken we de gemiddelde score gemeten bij studenten met een hoog relativisme met de gemiddelde score gemeten bij studenten met een laag relativisme. Aangezien de gemiddelde scores voor idealisme en relativisme zelf significant verschillen volgens afstudeerrichting, bekijken we beide groepen afzonderlijk en maken we de vergelijking dus tweemaal. In tabel 2 worden de testresultaten weergegeven. Enkel voor niet-accountingstudenten wijzen de resultaten op een mogelijk verschil tussen studenten met een hoog versus laag idealisme. Studenten met een hoog idealisme lijken 'creative accounting' minder gemakkelijk te aanvaarden. De score voor relativisme is niet relevant. Deze vaststellingen wijzen er op dat hypothese 3 niet bevestigd kan worden.

Ten slotte bekijken we de vraag naar de verantwoordelijkheid voor de toepassing van creatieve accountingtechnieken en het signaal dat de onderneming hiermee uitzendt. Uit tabel 3 leiden we af dat accountingstudenten de accountant of auditor verantwoordelijk achten, terwijl niet-accountingstudenten hierover geen uitgesproken mening hebben. Bovendien stellen we vast dat accountingstudenten in tegenstelling tot niet-accountingstudenten een grotere rol zien weggelegd voor de regulerende instanties in deze materie. Het signaal dat door de toepassing van 'creative accounting' wordt uitgezonden, wordt noch door accounting- noch door niet-accountingstudenten als noodzakelijk negatief geïnterpreteerd.

Tabel 2 Gemiddelde scores voor studenten met een hoog versus laag idealisme en een hoog versus laag relativisme

'Creative accounting' (min.=15 - max.=75)	**Idealisme**		**Relativisme**	
Afstudeerrichting	**Hoog**	**Laag**	**Hoog**	**Laag**
Accounting	44.50	45.94	45.81	44.71
Niet-accounting	49.77*	52.57*	51.45	50.96

***p<0.01 **p<0.05 *p<0.1

Tabel 3 Verantwoordelijkheid voor 'creative accounting' en 'creative accounting' als negatief signaal

	Accounting	**Niet-accounting**
Verantwoordelijkheid manager(min.=1 - max.=5)	2.09***	2.98***
Verantwoordelijkheid wetgever (min.=1 - max.=5)	4.09***	3.04***
Signaal van financiële problemen (min.=1 - max.=5)	2.18	1.89

***p<0.01 **p<0.05 *p<0.1

5 Besluit

In dit artikel gingen we op zoek naar de ethische oriëntatie en de ethische perceptie omtrent de aanvaardbaarheid van creatieve accountingtechnie-

ken bij studenten. De toepassing van creatieve accountingtechnieken gebeurt binnen de letter van de wet en onderscheidt zich als zodanig van fraude. Nochtans kan 'creative accounting' het beeld dat de jaarrekening schetst van een onderneming vertekenen. De vraag stelt zich dus of 'creative accounting' ethisch al dan niet aanvaardbaar is. De onderzoeksresultaten tonen aan dat accountingstudenten 'creative accounting' minder aanvaardbaar achten dan niet-accountingstudenten. Waarschijnlijk zijn accountingstudenten zich dankzij hun opleiding meer bewust van de mogelijk nadelige gevolgen van 'creative accounting' voor de gebruikers van de jaarrekening. In tegenstelling tot eerder onderzoek vinden wij geen verschil van mening tussen mannen en vrouwen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de opleiding de verschillen tussen beide geslachten steeds meer uitvlakt en hun ethische beleving dichter bij elkaar brengt. Ten slotte stellen we ook vast dat accountingstudenten de verantwoordelijkheid voor de toepassing van 'creative accounting' eerder bij de accountant of auditor dan bij de manager leggen, maar tegelijkertijd een belangrijke rol zien weggelegd voor de regulerende instanties. De onderzoeksresultaten pleiten voor het aanpassen van bestaande curricula. Naast de opname van deontologie in het vakkenpakket, zou in elke (bedrijfseconomische) discipline aandacht besteed kunnen worden aan ethiek. Ook in het bedrijfsleven kunnen bijsturende maatregelen genomen worden door het verzekeren van een minimum accountingkennis en deontologische principes, bij beslissingnemers op alle niveaus. Deze maatregelen kunnen op hun beurt leiden tot een afname van het agency-probleem bij het aanwerven van nieuwe werknemers of een reductie van het risico bij de toekenning van investeringsfondsen. ■

Literatuur

Alexander, D. (1993), A European true and fair view, *European Accounting Review*, vol. 2, no. 1, pp. 59-80.

Arrington, C. en P. Reckers (1985), A social-psychological investigation into perceptions of tax evasion, *Accounting and Business Research*, vol. 15, no. 59, pp.163-176

Barnett, T., K. Bass en G. Brown (1994), Ethical ideology and ethical judgment regarding ethical issues in business, *Journal of Business Ethics*, vol. 13, no. 6, pp. 469-480.

Bildersee, J. en N. Kahn (1987), A preliminary test of the presence of window dressing: evidence from institutional stock trading, *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, vol. 2 , no. 3, pp. 239-256.

Blake, J., R. Bond, O. Amat en E. Oliveras (2000), *The ethics of creative accounting – some Spanish evidence, Business Ethics : A European Review*, vol. 9, no. 3, pp. 136-142.

Breton, G. en R.J. Taffler (1995), Creative accounting and investment analyst response, *Accounting and Business Research*, vol. 25, no. 98, pp. 81-92.

Bromwich, M. en A.G. Hopwood (1983), *Accounting standards setting : an international perspective*, Pitman, London.

Cohen, J.R., L.W. Pant en D.J. Sharp (1998), The effect of gender and academic discipline diversity on the ethical evaluations, ethical intentions and ethical orientation of potential public accounting recruits, *Accounting Horizons*, vol. 12, no. 3, pp. 250-270.

Cohen, J.R., L.W. Pant en D.J. Sharp (2001), An examination of differences in ethical decision making between Canadian business students and accounting professionals, *Journal of Business Ethics*, vol. 30, no. 4, pp. 319-336.

Cronbach, L.J. (1951), Coefficient alpha and the internal structure of tests, *Psychometrika*, vol. 16, no. 3, pp. 297-334.

Douglas, P. en B. Schwartz (1999), Values as the foundation for moral judgment : theory and evidence in an accounting context, *Research in Accounting Ethics*, vol. 5, pp. 3-20.

Douglas, P., R. Davidson en B. Schwartz (2001), The effect of organizational culture and ethical orientation on accountant's ethical judgments, *Journal of Business Ethics*, vol. 34, no. 2, pp. 101-121.

Elias, R.Z. (2002), Determinants of earnings management ethics among accountants, *Journal of Business Ethics*, vol. 40, no. 1, pp. 33-45.

Forsyth, D. (1980), A taxonomy of ethical ideologies, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 39, no. 1, pp. 175-184.

Fulmer, W.E., en B.R. Cargile (1987), Ethical perceptions of accounting students : does exposure to a code of professional ethics help?, *Issues in Accounting Education*, vol. 2, no. 2, pp. 207-219.

Goodfellow, J.M. (1988), Now you see them, now you don't, *CA Magazine* (Canadian), December, pp. 16-23.

Griffiths, I. (1988), *Creative accounting: how to make your profits what you want them to be*, Sidgwick and Jackson, London.

Jameson, M. (1988), *A practical guide to creative accounting*, Kogan Page, London.

Jeffrey, C. (1993), Ethical development of accounting students, non-accounting business students and liberal arts students, *Issues in Accounting Education*, vol. 8, no. 1, pp. 86-96.

Laczniak, G. en E.J. Inderrieden (1987), The influence of stated organizational concern upon ethical decision making, *Journal of Business Ethics*, vol. 6, no. 4, pp. 297-307.

Landry, R., G.D. Moyes en A.C. Cortes (2004), Ethical perceptions among hispanic students: differences by major and gender, *Journal of Education for Business*, vol. 80, no. 2, pp. 102-108.

Loeb, S.E. (ed.) (1978), *Ethics in the accounting profession*, John Wiley and Sons, New York.

Loeb, S.E. (1994), Accounting academic ethics: a code is needed, *Issues in Accounting Education*, vol. 9, no. 1, pp. 191-200.

Luthar, H.K. en R. Karri (2005), Exposure to ethics education and the perception of linkage between organizational ethical behaviour and business outcomes, *Journal of Business Ethics*, vol. 61, no. 4, pp. 353-368.

Naser, K.H.M. (1993), *Creative financial accounting: its nature and use*, Prentice Hall, London.

Nobes, C. en R. Parker (1988), *Issues in multinational accounting*, Philip Allan Publishers, Oxford.

Nunnally, J.C. (1978), *Psychometric theory*, McGraw-Hill, New York.

Okleshen, M. en R. Hoyt (1996), A cross cultural comparison of ethical perspectives and decision approaches of business students: United States of America versus New Zealand, *Journal of Business Ethics*, vol. 15, no. 5, pp. 537-549.

Radtke, R.R. (2004), Exposing accounting students to multiple factors affecting ethical decision making, *Issues in Accounting Education*, vol. 19, no. 1, pp. 73-84.

Ritter, B.A. (2006), Can business ethics be trained ? A study of the ethical decision-making process in business students, *Journal of Business Ethics*, vol. 68, no. 2, pp. 153-164.

Shaub, M., D. Finn en P. Munter (1993), The effects of auditors' ethical orientation on commitment and ethical sensitivity, *Behavioral Research in Accounting*, vol. 5, pp. 145-169.

Stolowy, H. en Breton, G., (2004), Accounts manipulation: A literature review and proposed conceptual framework, *Review of Accounting and Finance*, vol. 3, no. 1, pp. 5-66.

Walton, P. (2001), Creative accounting, *http://www.drury-online.com/iebm/accounting /c30.html.*

Noten

1 Stolowy en Breton (2004) maken een onderscheid tussen 'earnings management' en 'creative accounting' op basis van de aard van het risico dat door deze technieken beïnvloed wordt, of althans de perceptie daarvan. Terwijl 'earnings management' gericht is op winstmanipulaties (earnings per share), verwijst 'creative accounting' ook naar manipulaties van de financiële structuur (debt/equity). Vanzelfsprekend gaat het in beide gevallen over het manipuleren van accountinginformatie waarbij de situatie niet wordt weergegeven zoals ze werkelijk is, maar zoals de verstrekker van de informatie wil dat ze waargenomen wordt.

2 In het artikel refereren wij aan 'de wet' of het 'wettelijk kader'. Hiermee wordt het geheel van accountingregulering bedoeld, dat zowel door de wetgever als door andere regulerende instanties kan zijn vastgelegd.

3 De Cronbach's alpha voor deze scores bedraagt respectievelijk 79% en 70%, wat duidt op voldoende betrouwbaarheid van de geschatte scores (Cronbach, 1951 en Nunnally, 1978).

Appendix a – deel 1
Vragenlijst idealisme/relativisme (Forsyth, 1980)

'Idealisme'

1 Iedereen moet er steeds voor zorgen dat zijn/haar acties een ander geen opzettelijke schade toebrengen, zelfs indien deze schade klein is.
2 Risico's ten opzichte van anderen kunnen niet getolereerd worden, zelfs niet indien het risico vrij klein is.
3 Mogelijke schade toebrengen aan anderen is altijd fout, ongeacht de voordelen die men zelf kan behalen.
4 Men mag een ander nooit fysieke of psychologische schade toebrengen.
5 Men mag geen acties ondernemen die, op welke manier ook, de waardigheid en de welvaart van een ander individu bedreigen.
6 Als een actie een onschuldige andere schade kan toebrengen, dan mag die actie niet worden uitgevoerd.
7 Beslissen om een actie al dan niet uit te voeren door eenvoudig de voordelige en nadelige gevolgen tegen elkaar af te wegen, is immoreel.
8 De waardigheid en welvaart van mensen is het belangrijkste in elke maatschappij.
9 Het is nooit nodig om de welvaart van anderen op te offeren.
10 Morele acties zijn acties die de idealen van de 'perfecte' actie het dichtst benaderen.

'Relativisme'

11 Er zijn geen ethische principes die zodanig belangrijk zijn dat zij deel moeten uitmaken van eender welke ethische gedragscode.
12 Wat ethisch is, is afhankelijk van de ene situatie of cultuur tot de andere.
13 Morele standaarden zijn individualistisch: wat de ene persoon als moreel gedrag beschouwt, kan door de andere als immoreel beschouwd worden.
14 Verschillende vormen van ethiek kunnen niet vergeleken worden op basis van hun 'correctheid'.
15 Vragen omtrent wat ethisch is voor iedereen kunnen niet beantwoord worden aangezien wat moreel of immoreel is, afhankelijk is van het individu.
16 Morele standaarden zijn eenvoudig persoonlijke regels die weergeven hoe iemand zich behoort te gedragen, maar kunnen niet toegepast worden om anderen te beoordelen.
17 Ethische beschouwingen in interpersoonlijke relaties zijn zodanig complex dat elk individu zijn/haar eigen individuele ethische gedragscode zou moeten kunnen formuleren.
18 Het strikt formuleren van ethisch gedrag in een code waardoor bepaalde acties verhinderd worden, kan in de weg staan van betere persoonlijke relaties.
19 Men kan geen algemene regel opstellen omtrent liegen : of een leugen al dan niet is toegestaan is volledig afhankelijk van de situatie.
20 Of een leugen als moreel of immoreel beschouwd wordt, is afhankelijk van de omstandigheden waarin de actie plaatsvindt.

Appendix a – deel 2
Vragenlijst 'Creative accounting'

1 Accountants dienen in de eerste plaats de continuïteit van de onderneming te verzekeren, en als dit het gebruik van creatieve accountingtechnieken vereist dan is dit maar zo.
2 Accountants dienen in de eerste plaats een getrouw beeld van de onderneming weer te geven, zelfs indien dit de continuïteit van de onderneming kan schaden.
3 Het gebruik van creatieve accountingtechnieken is aanvaardbaar, zolang de eindgebruiker van de financiële staten weet dat deze technieken toegepast werden.
4 Het toepassen van creatieve accountingtechnieken is niet aanvaardbaar, aangezien dit het resultaat van de onderneming vertekent en zodoende uiteindelijk leidt tot economisch inefficiënte allocaties.
5 Het toepassen van creatieve accountingtechnieken om aan 'income smoothing' te doen en beleggers een constant dividend te kunnen uitkeren is zeker geoorloofd.
6 Creatieve accountingtechnieken zijn zeker toegestaan met het oog op het bekomen van een lening die anders zou geweigerd worden.
7 Creatieve accountingtechnieken zijn zeker toegestaan met het oog op het bekomen van een lening die anders zou geweigerd worden met als gevolg dat men een aanzienlijk deel van het personeel zou moeten ontslaan.
8 De ethiek vereist enkel dat de accountant zonder meer de letter van de wet volgt.
9 De ethiek vereist dat de accountant de ethische principes die aan de grondslag van de wet liggen respecteert.
10 Ethische principes kunnen variëren van cultuur tot cultuur wat kan leiden tot verschillen in ethische aanvaardbaarheid van creatieve accountingtechnieken.
11 Wat in één land 'creatief' genoemd wordt, is in een ander mogelijkerwijze een gangbare en dus ethisch verantwoorde boekhoudkundige techniek.
12 Het boekhoudkundig opzetten van fiscaal voordelige constructies binnen de letter van de wet is zonder meer ethisch aanvaardbaar.
13 Het boekhoudkundig opzetten van fiscaal voordelige constructies binnen de letter van de wet is ethisch enkel onaanvaardbaar indien deze nadien nadelig blijken voor investeerders.
14 Het toepassen van creatieve accountingtechnieken is altijd aanvaardbaar zolang men binnen de letter van de wet blijft.
15 Creatieve accountingtechnieken zijn ethisch aanvaardbaar want elke accountant heeft een incentive om creatieve accountingtechnieken toe te passen aangezien de boekhoudwetgeving keuzemogelijkheden inhoudt.
16 Indien nadien blijkt dat beleggers en investeerders misleid werden doordat de jaarrekening een vertekend beeld geeft, dan is het management van de onderneming hiervoor in de eerste plaats verantwoordelijk, niet de accountant of auditor.
17 Het is de verantwoordelijkheid van de wetgever om ervoor te zorgen dat keuzemogelijkheden zoveel mogelijk beperkt worden, zodat creatieve accountingtechnieken moeilijk kunnen worden toegepast.
18 Het gebruik van creatieve accountingtechnieken is altijd een signaal dat de onderneming in een financieel ongezonde situatie verkeert.